

SZOLLÁTH Hunor

A szovátai református felekezeti iskola a két világháború között

I.

Kulcsszavak: *református iskola; oktatáspolitikai; két világháború közötti iskolák; állami iskola;*

Az első adat, amelyből a református felekezeti iskola, valamint egyáltalán a tanítói állás létrejöttéről értesülünk, 1889-ből származik. Ekkor a marosi esperes sürgős felterjesztést tesz a kolozsvári Igazgatótanácshoz a szovátai leendő lévitai állás központi segélyezése, valamint annak rendszeresítése és betölthetőségének ügyében.¹ A kérvényt ekkor még nem hagyják jóvá a felsőbb egyházi hatóságok, mivel 1891-ben arról értesülünk, hogy úgy a szovátai, selyei, mint a kőrspataki egyházak tanítói állássegélyezési kérvényeit majd az államsegély kiosztásánál fogják figyelembe venni.² Az egyházközség 1892-ben új kérvénnyel fordul a kolozsvári Igazgatótanács felé, és a tanítói állás megszervezésének javára 100 forint rendszeres hónapi segélyt kér.³ A kérést ekkor átteszik a segélyosztó bizottsághoz.

Bányai József, göcsi származású lévita-tanító volt Szováta első református oktatója. Két évig tanít Szovátán, 1895. április 6-án⁴ hal meg, 28 évesen, tüdősorvadásban.⁵ A jegyzőkönyvek tanúsága szerint pontosan, szorgalmasan tanított, ennek tudható be, hogy az özvegy anyja részére az ő halála után az államsegélyének felét kiutalják.⁶ Sőt, annak másik feléből a temetési költségeit is fedezni tudják, az Igazgatótanács engedélye nyomán.⁷

1900-ban a református egyház által működtetett iskola öt osztályos vegyes elemi népiskolaként működik, melyet 492 korona államsegéllyel, és az egyház önerejéből tartottak fent. A tankötelesek száma ebben az évben 53 fiú és 36 lány. Ezeken kívül még sok más felekezeti tanuló is járt ide, főleg katolikusok. A tanítás 8 hónapig tartott, a tanterem méret, világosság és közegesség tekintetében az országos követelményeknek megfelelt, tornagyakorlatok elvégzésére alkalmas tere is volt. Ezzel szemben az olvasókönyvek és taneszközök kissé hiányosak voltak. 1901-ben a Királyi Tanfelügyelő felszólítja a tanítót, hogy a gyerekeket tanítsa kertészeti és gazdasági ismeretekre. A presbitérium válasza szerint ennek a követelménynek eleget tesznek az elméleti oktatásban, de gyakorlatban nem, mivel nincs faiskola.⁸

A faiskola létesítését a református iskola részére már 1900-ban kéri a szolgabíró.⁹ Ekkor azonban az egyháznak erre alkalmas területe nincs, és a maga erejéből nem is lenne képes elindítani és működtetni faiskolát.

Az időközben kitört első világháború miatt a református felekezeti iskolát hatóságilag bezárták, ahogyan a többi felekezet iskoláit is.¹⁰ 1917-ben az esperesi hivatal kéri a károk bejelentését, ami az iskolánál elég nagy volt. Segítségül 1918-ban utalnak ki 6000 koronát a károk helyrehozására, ebből először is az iskolát újítyják fel. 1919-ben az iskolakötelesek száma 103, ebből 38 járt iskolába. Ez év júliusában az iskola fenntartásához szükséges államsegélyt beszüntetik, ezért a presbitériumnak fokoznia kellett az egyházadót, hogy saját erejéből fenn tudja tartani az iskolát. A szegényebbeknek 10, a jobb módúaknak 20 korona tandíjat kellett fizetniük. Azonban ez még így sem elég, ezért a kolozsvári Igazgatótanácshoz fordulnak 5000 korona segélyért.¹¹

Az első világháború végével és Erdély elcsatolásával megváltoztak a viszonyok. Ebben az időszakban a református egyház társadalmi szerepe rendkívül jelentőssé válik csakúgy, mint a többi felekezeteké, és ez az általuk fenntartott iskolahálózatnak köszönhető.¹² A szovátai egyházat az 1921-es földreformtörvény nem érinti, meglévő területei érintetlenek maradnak. Az egyházi segély megszűnése ellenére is fenn tudják tartani az iskolát.

A szovátai tanító, Vigh Sándor fizetését az államsegély megszűnése után az egyház nem tudta fedezni a saját jövedelmeiből, ezért a Veress-féle hagyatékhöz nyúl. Az 1924-ben hozott *Elemi oktatási törvény* rendelkezik a felekezeti iskolákban tanítók államsegélyének beszüntetéséről. A Magyar Államnak adott 4000 koronás hadikölcsön után a kamatot nem kapták meg, az iskola fenntartási költségei az új rendelkezések hatására nőttek. Az Igazgatótanács a segítségnyújtási kérelemre válaszolva kiutalja a kért összeg egy bizonyos részét. 1920-as költségvetés szerint a tanterem rendbetétele, meszelése 1000 koronába került. A fűtés 2400 korona, tisztítás 100 korona, iskolaszolgai fizetés 300 korona. Vigh Sándor alapfizetése ekkor 8000 ezer korona volt, háborús segélye 1200 korona, drágasági segélye 3600 korona, négy gyermeke lévén és elváltsága miatt családi pótléka 3200 korona. Szolgálati ideje ekkor 32 év volt.¹³ Természetbeni javadalomként járt neki 36 köbméter hasogatott tűzifa, a díjlevele szerint 60 korona értékben, ezen kívül egy és félholdnyi kerthelyiség is. A világháború utáni állapotokat jelzi, hogy az iskolai költségelőirányzat az 1920-1921-es tanévre 8912 lej hiánnyal van elkönyvelve.¹⁴ Ez évben a tandíjból befolyó összeg 700 lej volt, a községtől pedig 38 lejt kaptak segélyként.

A szovátai elemi népiskola megmenekült a bezáratástól. A berendezkedő román hatalom fokozatosan, 1919-től 1924-ig 2070 elemi iskolát záratott be, tiltott el a működéstől, vagy fosztottak meg a nyilvánosságtól.¹⁵ Ez az összes elemi népiskola

68 százaléka. Az 1918-1919-es tanév ugyan még magyar fennhatóság alatt indult meg, de ekkor már megkezdték a *Consiliul Dirigent* emberei az iskolák fokozatos átvételét a leltárakkal együtt. A megmaradókban egyúttal elrendelik a román nyelv kötelező tanítását, holott a más tannyelvű iskoláknál az iskola fenntartója állapítja meg az oktatás nyelvét. Románia földrajzát, történelmét, az alkotmányt és a román nyelvet természetesen csak románul lehetett oktatni.

1922 októberében lemond Vigh Sándor lévita-tanító, minek következtében szükséghelyzet állt elő,¹⁶ és így Bíró Géza sóváradi lelkész veszi át az egyház ügyeinek az irányítását. A szovátai hívek azonban először az espereshez, majd az Igazgatótanácshoz fordulnak, mivel bevallásuk szerint nem lehet tovább Bíró Géza kezében hagyni a gyülekezetet, mert ő már saját gyülekezetét is alig tudja ellátni. Az állami hatóságok részéről még nem kaptak a tanításra engedélyt. Az engedély ideiglenes megszerzése után a választás végül is Jodál Rezsőre esik.¹⁷ Mint elődeinek, neki is elsődendő gondja a megélhetése, ráadásul az Egyházmegyei Tanács az 1924-1925-ös iskolai költségvetésből törölte a személyi járandóságok közül a 6400 lejes drágasági pótlékot és kepe járandósága sincsen. Az Igazgatótanácshoz fordul ezügyben, mert leírása szerint Szovátán – fürdőhely lévén – az árak nagyon magasak. Az Igazgatótanácsnak azonban fedezet hiányában nincs módja ezt teljesíteni.¹⁸

1925-ben egy iskolavizsgálat alkalmával, melyet a román segéd-tanfelügyelő tart meg a szovátai református felekezeti iskolában, megengedhetetlen mulasztásokat és hiányosságokat fedeznek fel. Az esperes megrovó levelet intéz Jodál Rezsőhöz és figyelmezteti, hogy hasonló mulasztások esetén fegyelmi eljárást fog beindítani ellene. Az iskola esetleges bezárásáért első helyen a tanítót vonják felelősségre.¹⁹ A vizsgálat alkalmával felvett jegyzőkönyv szerint az iskola épülete régi és nem megfelelő. A tanfelszerelés nem teljes, hiányoznak a térképek, vagy egészen kicsi méretben vannak meg. A tisztaság kívánni valót hagy maga után. A tanulók a folyó évi anyakönyvbe nincsenek bevezetve. Az órarend nincsen rendesen összeállítva. Román nyelven több társalgás kívántatik az ellenőr szerint. A tanterem nem higiénikus, a tanulók sokan vannak, ezért javasolja a délelőtti és délutáni oktatás bevezetését. Az iskola működése iránti kérést már felterjesztették a minisztériumba. Összesen 25 fiú és 29 leány volt ekkor beíratva. Mindezek a „hiányosságok” előrevetítik a román berendezkedő hatalom „magyartalanítási” politikájának azon részét, mely a felekezeti iskolák felszámolására irányult. Emiatt volt szükség arra, hogy ebben az időszakban a szovátai reformátusok felhagyjanak a templom-építés szándékával, és inkább iskolaépítésbe fogjanak.

1923 szeptemberében megnyílik a román tannyelvű iskola, melynek céljára kezdetben házat bérelnak, és közben elkezdik az iskola épületének az építését is. 1924-ben bevezetik a román nyelv kötelező oktatását is.²⁰ Ezek a körülmények, amint azt a későbbiekben látni fogjuk, vezetnek el a református iskola új épületének megépítéséhez.

Az 1912-ben megghiúsult templomépítési kísérlet (az Igazgatótanács különböző okokra hivatkozva nem hagyja jóvá a terveket és a költségvetést) után 1925-ben próbálkoznak ismét. Az 1925 decemberében tartott egyházmegyei tanácsülésen az esperes felterjeszti a szovátai egyházközség templom, iskola, lévita lakás céljára könyöradomány gyűjtéséről szóló kérelmét. Kéri az engedélyezését, hogy 2 darab gyűjtőkönyvvel az erdélyi református egyházkerület területén az év decembere-től a következő év áprilisáig könyöradományt gyűjthessenek.²¹

Az építkezésekre a következő előzetes költségvetést terjesztik be: szükséglet 960 ezer lej, fedezet: erdőkitermelés 160 ezer lej, belsőségek értékesítése 420 ezer lej, önkéntes megajánlások 100 ezer lej. Épületfa, téglá, kőkészlet 200 ezer lej. Összesen tehát van 880 ezer lej értékben építkezéshez szükséges anyag. Szükségeltetik még 80 ezer lej segély. Ez a hiány az értékesítési viszonyok, munkabérek emelkedése mellett tovább nő. Gyűjtéseket már indítottak, írásbeli kérelmeket küldtek szét, de ebből csak valamivel több, mint 15 ezer lej folyt be az egyház pénztárába. A hívek már odaszállítottak 110 ezer darab terméskövet, 60 köbméter fenyőfát kidolgozva, melyhez minden munkát ők adtak ingyen. Ennek az értéke legkevesebb 60 ezer lej. A felajánlott 100 ezer lejből begyűlt eddig több, mint 22 ezer lej. Az építkezéseket 1926 folyamán szeretnék beindítani. A felterjesztett kérelem szövege szerint az iskola jelenlegi épülete rossz, kicsi, sötét, talajvizes és egészségtelen. Az épülő 4 tantermes állami iskola miatt az állami tanügyi hatóságok részéről a legszigorúbb intézkedésekre számíthatnak, ezért kérik a gyűjtések engedélyeztetését.

Az 1924-ben hozott *Elemi oktatásról szóló törvény*, majd az 1925-ös *Magánoktatási törvény* rendelkezik az elemi iskolák működéséről. Ezután az iskolák csak a közoktatási miniszter külön engedélyével működtek, az erre vonatkozó kérelem mellé be kellett nyújtani az iskola tervrajzát, a bútorzatát tartalmazó leltárt, valamint a tanszerleltárt is. A tanítók csakis személyre szóló engedéllyel taníthatnak, a minisztérium által engedélyezett könyvekből.²²

1926-ban az építkezés ügye újabb fordulatot hoz magával. Ekkor már csak az iskola és a papi lak építésével foglalkoznak csupán, elvetve a templom megvalósítását. Ugyanis azt most már világosan látják, hogy az állami iskola mellett a rozoga református iskolát vagy bezárják, vagy pedig elnéptelenedik, „*így a templomban nem lesz magyar zsoltár*”.²³ Kacsó Lajos egyházmegyei főjegyző elnöksége alatt tartott presbiteri és közgyűlésen kimondják, hogy először papi lakot és iskolát építenek, majd ezt használják templom gyanánt is. Az építkezéshez azonban az anyagi fedezet nem teljes, hiányzik még 150 ezer lej. Ezt kölcsönként szeretnék kérni, melynek fedezete a Veress-féle erdőből kitermelt tűzifa. Kölcsön nélkül az építkezés nem kezdhető el, a meglévő téglá és faanyag pedig tönkremenne. Farkas Jenő esperes 1926 júliusában felterjeszti a hozzá beküldött iskola és tanítói lakás

műszakilag felülvizsgált tervét és költségvetését. Ő is az iskolaépítés mellett van, mert a román tanügyi hatóságok részéről a revizor időközben kijelentette, hogy az iskolát szeptemberben nem engedni megnyitni.

Az Igazgatótanács az építési kérést, terveket, költségvetést jóváhagyja, és az építkezési engedélyt megadja csakúgy, mint a kért hitelt 20 százalékos kamat mellett. A templom, iskola, tanítói és papi lakás építése felé történő lépések egy egész át-szervező, újjáépítő intézkedés részei voltak. Ezt az is sürgössé tette, hogy 1925-ben árvíz volt, mely a református iskolában több, mint fél méter magas volt. Az iskola épülete azelőtt 34 évvel gyenge alapokra épült, faoszlopokra, sövényből készült falakkal. Ez egészségtelenné és a korhadás miatt még életveszélyessé is tette.²⁴ Ez a körülmény kényszeríti arra az egyházközséget, hogy az újjáépítést ne a következő évben, és ne a templomon, hanem még az évben, és az iskolán kezdje. Az iskolának a 8x12 méter belvilággal egyszersmind templomként is kell szolgálni. A tanítói lakás két szoba, konyha, kamarából fog állni, az iskola alá, mint alapépítményt, magtárt szeretnének elhelyezni. Az említett és jóváhagyott kölcsönkérelem előtt még benyújtanak egy kérést 140 ezer lejről májusban, amit akkor nem hagynak jóvá. Az iskolaépítés céljára kéri a szovátai tanítói alap kifizetését az Igazgatótanácstól, amin az 1913. június 30-án lezárt betétszámla szerint 734 korona szerepel.²⁵ Ezt kéri a kamataival együtt a marosvásárhelyi közhasznú takarékpénztártól kiutalni. Az Igazgatótanács szerint a számlán 647 lej volt, amelyet nyugta ellenében ki is fizetnek.

Jegyzetek

1. *Protestáns Közlöny* (továbbiakban PK): 1889.18. szám, XIX. évfolyam. április 24-ei Igazgatótanács ülés. 163. Itt megemlítik, hogy egy bizonyos kegyhatományi ügylettel kapcsolatban is utasítások kérétek. Ez bizonyosan a Veress-féle hagyaték körüli peres eljárásra vonatkozik.
2. PK: 1891. 30. szám, XXI. évfolyam. 1891. július 19-ei Igazgatótanács ülés. 255.
3. PK: 1892. 10. szám, XXII. évfolyam. 1892. február 27-ei Igazgatótanács ülés. 79.
4. Szovátai Református Egyház Levéltára (továbbiakban: SZREL): 67-1896 sz. irat.
5. Vö. FEKETE ÁRPÁD - JÓZSA ANDRÁS - SZÖKE ANDRÁS - ZEPECZANER JENŐ: *Szováta 1587-1989*. Székelyudvarhely, 1998. 102. Bíró Géza sóvárad pap levele az esperesnek, melyben arról tudósít, hogy Bányai József rövid szenvedés után meghalt.
6. SZREL: 68-1896 sz. irat. A szovátai egyházközség presbitériuma kezdeményezi a kiutalást.
7. SZREL: *Jegyzőkönyv 1893-1903*. 1895. május 19-ei presbiteri gyűlés.
8. SZREL: *Jegyzőkönyv 1893-1903*. 1901. március 24-ei presbiteri gyűlés.
9. SZREL: *Jegyzőkönyv 1893-1903*. 1900. október 7-ei presbiteri gyűlés.
10. SZREL: *Jegyzőkönyv 1904-1924*. 1915. június 7-ei egyházvizsgálat.
11. Erdélyi Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban: EREL): I. 51/1912. sz. iratcsomó, 2229. sz. irat.
12. JAKAB ATTILA: *A protestáns Erdély. Az erdélyi magyar protestáns egyházak és vallási közösségek társadalmi szerepe*. In: *Műhelytanulmány*, 11. Forrás: <http://www.eokik.hu/publikaciok/MHT/MHT11.PDF> 17.

Fej - 1979, terrakotta , 24x23x26

13. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 4701. sz. irat. A szovátai református elemi népiskola költségelőirányzata.
14. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 5766. sz. irat.
15. BALOGH JÚLIA: *Az erdélyi hatalomváltás és a magyar közoktatás, 1918-1928.* Püski Kiadó, Budapest, 1996. 41-42.
16. SZREL: *Jegyzőkönyv 1904-1924.* 1922. október 26-ai presbiteri gyűlés.
17. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 10766. sz. irat.
18. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 5048. sz. irat.
19. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 253. sz. irat.
20. FEKETE ÁRPÁD - JÓZSA ANDRÁS - SZÓKE ANDRÁS - ZEPECZANER JENŐ: *Szovátá 1587-1989.* Székelyudvarhely, 1998. 138.
21. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 11669. sz. irat. Tartalmazza gyűlések jegyzőkönyvét is.
22. BALOGH JÚLIA: *Az erdélyi hatalomváltás és a magyar közoktatás, 1918-1928.* Püski Kiadó, Budapest, 1996. 77.
23. EREL: I. 41. 1911. I. sz. iratcsomó, 6337. sz. irat. A közgyűlés során egyesek nem akarják elfogadni, hogy a templomépités céljaira tartogatott anyagokat az iskolaépítésre pazarolják el.
24. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 3515. sz. irat.
25. EREL: I. 51. 1912. I. sz. iratcsomó, 10080. sz. irat.